

ПЛЕЙБЕК-ТЕАТР ЯК ЗАСІБ АРТ-ТЕРАПІЇ: КОЛИ ПЛИННІСТЬ ЗАВМИРАЄ

Савінов Володимир,

молодший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, співзасновник ГО «Всеукраїнська асоціація плейбек-театрів», засновник та керівник Української школи плейбек-театру, Київського плейбек-театру «Déjà vu plus», керівник секції геїтальт-терапії Київської філії УСП, відділення плейбек-театру ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (Київ)

Театр плейбек, або плейбек-театр, знаходиться наразі у дещо дивному становищі: з одного боку, за традиційним визначенням, це форма театру імпровізації, що зобов'язує аналізувати його у просторі сучасного мистецтва, порівнюючи зі спектаклем й перформансом. З іншого – це практика специфічної психологічної допомоги особистості та групі, що занурює його у простір психотерапевтичних групових діянь і вимагає відповідати на зовсім інші запитання-критерії. Простою була б відповідь, що плейбек «знаходиться між ними десь посередині» або що «будь-яке мистецтво має психотерапевтичний вплив» – і тоді робити у форматі плейбек що заманеться, аби лише ззовні були наявними атрибути плейбек-дійства, такі як аудиторія, актори, кондактор, ритуал, черга оповідачів та креативне розігрування їхніх історій у відомих формах. Але при цьому не знімається, а навпаки, постає ще гостріше проблема, а навіщо все це робиться, в чому сенс і призначення плейбек-театральної дії? На які правила етики орієнтуватися? До чого вести всі ці відігрування? Які критерії якості і що вважати професійним плейбек-театром, а що – аматорством? І так далі.

Порівняння плейбек-театру з психотерапією як такою вже були проведені і описані Дж. Фоксом, який однозначно робить висновок, що плейбек-театр не є психотерапією, аналізуючи його за критеріями останньої наступним чином. 1) Відсутність моделі зцілення, розігрування історій, а не проблем чи особисто важких «тем»; 2) відсутність кондицій, умов, необхідних для психотерапії, в першу чергу, конфіденційності та приватності, закритості; 3) інший «баланс влади», актори не є більш авторитетними чи компетентними людьми в самоусвідомленні; 4) інші рамки процесу: простору, часу та засобів вираження індивідуальних змістів [8, с. 9-10]. При цьому, слідом за автором ідеї плейбек-театру, фахівці зазвичай наголошують на його психотерапев-

тичному потенціалі, досліджуючи численні психологічні відновлювальні чи розвивальні ефекти – як для особистості, так і для групи, аж до громад, спільнот і суспільства загалом (Фокс, Салас, Ватцке, Капосварі, Легум, Мак Ісаак, Параді, Романеллі, Тедороу, Грабська, Єфимова, Журін, Загряжська, Кандібур, Литвиненко, Лобанов, Любітов, Павлін, Савінов, Саначина, Славянова, Чернова, Шадура та ін.). Але потенціал та ефекти не є кінцевою метою чи специфічним надзавданням плейбек-театру. Не ставлячи за мету визначення цього надзавдання, зазначимо лише його соціальну роль, одна з останніх концептуалізацій якої полягає у створенні публічного простору для особистих змістів, саме на перетині цих просторів знаходиться найгостріша відповідальність плейбек-театру [див. В. Савінов, «Про відмінності плейбеку від фейсбуку», 2017], що перегукується з постмодерним принципом арт-терапії, коли «дії кожного перетворюються в значущу подію для всіх, що зачіпає почуття кожного» [2, с. 34].

Таким чином, ми маємо справу з *формою* театру, яка має виражений психотерапевтичний вплив на глядачів, у якій спрацьовують багато механізмів зцілення, залишаючись при цьому публічним мистецтвом, яке має свої власні критерії якості. Хоча деякі фахівці не надають цьому значення (Журін, Загряжська, Кандібур, Литвиненко, Саначина та ін.), визначаючи плейбек-театр і як *метод* такого впливу, але ми вважаємо, що саме психологічним «методом» плейбек-театр назвати не можна, оскільки він не є шляхом до певного результату, який би міг очікувати клієнт-оповідач.

Критерії професійності чи «достатньо хорошого» плейбек-театру описуються Дж. Фоксом у схемі, де збалансовано поєднуються три сфери: мистецтво, соціальна взаємодія та специфічний ритуал (*Рис. 1*).

Отже, плейбек-театр як новітня соціальна практика виникла не у традиціях якогось поширеного жанру чи методу, а сама формує жанр і формат взаємодії людей у групі [8]. Спираючись на цю схему та погоджуючись з аналізом критеріїв психотерапії Дж. Фоксом та абсолютній невідповідності ним театру плейбек, вважаємо за потрібне зробити ще деякі акценти. Аби окреслити *місце плейбек-театру серед психотерапевтичних практик*, пропонуємо розглянути його з кількох ракурсів, які дадуть змогу більш рельєфно проаналізувати його спільності та відмінності з арт-терапією, окреслити рамки та самостійні завдання.

Модель “достатньо хорошого” плейбек-перформансу

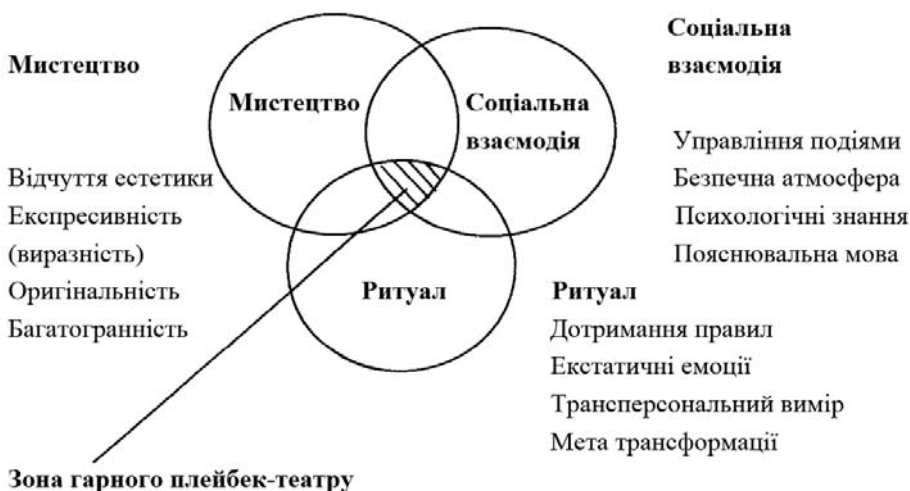

Рис. 1. Зона гарного плейбек-театру

Співаторська позиція клієнта. Роль «клієнта» плейбек-театру більше схожа не на роль замовника психотерапії, який має запит на покращення свого самопочуття, а на роль замовника втілення його задуму, певного архітектора життєвої ситуації. Якість плейбек-театрального сервісу визначається не «покращенням» – доповненням чи редагуванням клієнтського бачення, а саме втіленням останнього, без трансформацій чи пошуку нових кроків. Співаторство плейбек-театру тут полягає лише у варіантах конкретного втілення суті історії, а не спільного з ним задуму. Мініатюра має бути максимально відповідною оповіді: без викривлень, інтерпретацій, власних оцінок чи доповнень. Нібито у психотерапії також прагнуть максимальної точності сприйняття картини світу, семантичного поля, нюансів індивідуальних значень тощо. Але у плейбек-театрі ця *точність є самоціллю*, жодної відповідальності, що з цим робити далі театр на себе не бере. В арт-терапії клієнт творить самостійно, використовуючи інструменти творчості, у плейбек-театрі «інструментами» є живі люди, які втілюють твій внутрішній світ, об’єктивують його проекцію у театральному вигляді на

сцені. І з цим творчим продуктом арт-терапія працює далі, використовуючи його як підставу та проміжний етап процесу зцілення.

Неекспертна позиція плейбек-групи. Якщо в діалозі з психотерапевтом клієнт «взаємодіє» з теорією про те, «як влаштоване здорове функціонування особистості», певною концепцією-метафорою гармонії та шляху до неї, то в діалозі з плейбек-театром оповідач взаємодіє, так би мовити, без концепцій, він висловлюється не експертам, а простим людям, які присутні тут лише для того, аби точно зрозуміти його та втілити його бачення, без жодного знання індикаторів психологічного здоров'я [7]. Можна сказати, глядач плейбек-театру спілкується із самою мовою, тобто стихійно-органічною і найбільш широкою структурою, яка може підібрати йому *абсолютно індивідуальну метафору*, що не буде виходити з інших міркувань, окрім точності відображення його змістів. Звичайно, форми втілення цих змістів продумані й відпрацьовані у плейбек-командах, але форма – це лише варіант втілення наданого змісту, який продиктований не користю для пропрацювання проблеми, а лише можливістю естетичного виразу суті історії, її оживлення й довершеності в своїх межах.

Неспецифічні контракти і етика взаємодії. У терапевтичному альянсі правила-умови, як, наприклад, феноменологічність та мова почуттів у гештальт-терапії; конгруентність, емпатія та безумовна повага у центрованій на клієнті терапії; я-висловлювання, ідентифікації та шеринг у психодрамі; анонімність та конфіденційність у загальній етиці психотерапевта тощо. У плейбек-театрі немає подібних правил, є лише формат дії, який не обговорюється з присутніми, а регулюється просто прямим ритуалом, який *не потребує домовленостей і конвенцій з глядачами*. Умови плейбек-театру не відрізняються від правил відвідування будь-якого театру чи концерту, поведінка присутніх людей регулюється лише їхньою цікавістю, природною етикою (культурою) і технологією самого дійства. Таким чином, відкритість робить простір плейбек-театру мистецьким, а не психотерапевтичним чи простором доктрини, формування цінностей чи побудови якихось інших відносин між людьми. Хоча треба сказати, що концепт «нарративної ретикуляції» [5] пояснює саме трансформацію ставлень людей один до одного, але ця трансформація не є самоціллю і виникає природно, як результат більш глибокого спілкування людей про особисте.

Засобом арт-терапії плейбек-театр робить те, що сцена з акторами і є тим «полотном» та «матеріалом», на якому та з якого клієнт-оповідач створює свій творчий продукт. Реалізуючи таким чином триадність арт-терапії, плейбек-театр не моделює вирішень ситуації, а відтворює її як таку, «малюючи» відображення внутрішнього світу оповідача на даний момент, при чому не лише вербальною мовою, а й тілесною, звуковою, музичною, мовою реквізиту чи інших засобів театрального коду. Виходить, що неозвучені, несвідомі, плінні психічні процеси та стани оповідача стають продуктом мистецтва, яке, завмираючи у фінальній позі, демонструє факт сценічної втілюваності й естетичності внутрішнього світу людини.

Висновки. Отже, контракт плейбек-театру значно відрізняється від умов психотерапевтичного альянсу співавторською позицією клієнта, неекспертною позицією плейбек-труппи та природною, без спеціальних конвенцій, етикою взаємодії. В процесі арт-терапії використання плейбек-театру обумовлюється не самими механізмами зцілення особистості, що спрацьовують під час розповіді та її втілення, а в першу чергу ставленням до мініатюр як до творчого продукту особистості, її самовиразу за допомогою плейбек-акторів, тобто творення театрального мистецтва, яке може бути використане як потужний засіб арт-терапії.

Література:

1. *Бурлачук Л. Ф.* Основы психотерапии : учеб. пособ. для студ. вузов, которые обучаются по спец. «Психология», «Социальная педагогика» / Л. Ф. Бурлачук, И. А. Грабская, А. С. Кочарян. – К. : Ника-Центр; М. : Алетей, 1999. – 320 с.
2. *Вознесенська О. Л.* Арт-терапевтичний простір постмодерністського часу / Олена Вознесенська // Простір арт-терапії : зб. наук. статей / УМО НАПН України, ВГО «Арт-терапевтична асоціація» ; [редкол. : Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін.]. – К. : Золоті ворота, 2013. – Вип. 1 (13). – С. 26–37.
3. *Загряжская Е. А.* Развитие психотерапевтического потенциала Плейбек-театра: понимание “сверхзадачи” истории и жанр игры / Е. А. Загряжская, И. В. Лобанов // Журнал практического психолога. – 2010. – № 3. – 200 с. – (Тематич. вып. : Психодрама и театр). – С. 91–118.
4. Основы психотерапии : навч. посіб. / В. І. Банцер, Л. О. Гребінь, З. В. Гривул та ін. ; [за заг. ред. К. В. Сєдих, О. О. Фільца, Н. Є. Заваської]. – Полтава ; Алчевськ : ЦПК, 2013. – 330 с.

5. *Савінов В. В.* Концепт «нарративної ретикуляції» як соціально-психологічного ефекту плейбек-театру / Савінов Володимир // Простір арт-терапії: можливості інтеграції : матер. XIV Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–25 лютого 2017 р.) / [за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. – К. : Золоті ворота, 2017. – 164 с. – С. 89–94.
6. *Салас Джо.* Играем реальную жизнь в Плейбек-театре / Джо Салас ; пер. с англ. М. Ю. Кривченко. – М. : Когито-Центр, 2009. – 160 с.
7. *Титаренко Т. М.* Індикатори психологічного здоров'я особистості / Т. М. Титаренко // Психологічні науки: проблеми і здобутки : зб. наук. статей / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : КиМУ, 2016. – Вип. 9. – С. 196–215.
8. *Фокс Дж.* Плейбек-театр – психотерапія чи це? / Дж. Фокс // Психодрама и современная психотерапия. – К., 2012. – №1–2. – 160 с. – С. 6–21.
9. *Фокс Дж.* Роль імпровізаційного театру в Нью-Йорке / Джонатан Фокс // Журнал практического психолога. – 2010. – № 3. – С. 33–47.

© ВГО «Арт-терапевтична асоціація», 2018

© ЛНУ імені Івана Франка, 2018

© Савінов Володимир Вікторович, 2018

Бібліографічний опис:

Савінов В. В. Плейбек-театр як засіб арт-терапії: коли плинність завмирає / Савінов Володимир // Простір арт-терапії: творча інтеграція та трансформація в епоху плинного модерну : матер. XV міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–18 лютого 2018 р.) / за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. – 196 с. – С. 94–99.

УДК 159.98

ББК 84.5